

Расшивалов Д.П.*

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ ВІД РИЗИКІВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ТЕРОРИЗМУ

У статті розглядається фінансування ризиків транснаціональних терористичних загроз із застосуванням страхування. Аналізуються можливості та обмеження міжнародних інституційних та ринкових механізмів страхового захисту від ризиків тероризму. Стаття містить інформацію про ємності національних та світового страхового антитерористичного ринку.

Ключові слова: страхування від тероризму, національні антитерористичні страхові інститути, міжнародний антитерористичний страховий ринок.

The article addresses the issues of transnational terrorism threats risk financing invoking insurance, abilities and constrains of international institutional and market mechanisms of terrorism insurance protection. The articles presents information on capacities of national and international antiterrorist insurance markets.

Keywords: terrorism insurance, national antiterrorist insurance institutes, international antiterrorist insurance market.

В статье рассматривается финансирование рисков транснациональных террористических угроз с использованием страхования. Анализируются возможности и ограничения международных институциональных и рыночных механизмов страховой защиты от рисков терроризма. Статья содержит информацию о емкостях национальных и мирового страхового антитеррористического рынка

Ключевые слова: страхование от терроризма, национальные антитеррористические страховые институты, международный антитеррористический страховой рынок.

Постановка проблеми. Терени України, дякувати Богові, не є безпосередньо експонованими до ризику транснаціонального тероризму. Проте, з огляду на подальшу інтеграцію України до світової економіки та поглиблення економічних зв'язків з країнами та регіонами, для яких ця проблема є нагальною, ми не можемо бути осторонь вивчення причин виникнення цього вкрай небезпечного явища та практики антитерористичної діяльності іноземних держав, зокрема, й із застосуванням суто економічних інструментів, яким є страхування.

Оцінки, звіту про глобальні ризики Давоського Форуму 2013 року свідчать, що тероризм як глобальна геополітична загроза як й раніше входить до низки 50 ризиків з високою ймовірністю та руйнівністю. Він зберігатиметься на тлі найбільш імовірного глобального ризику, що виявиться протягом наступних 10 років – це значна нерівність у

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

доходах, разом з ризиком з найбільшими наслідками, це велика системна фінансова криза. Також є два ризики, які ввійшли в першу п'ятірку як за ступенем впливу, так й по ймовірності настання хронічні фінансові дисбаланси й криза водопостачання [1].

Економічні та соціальні коріння тероризму останнім часом широко досліджуються у суспільних науках на міждисциплінарних засадах. Помітний внесок у розробку цієї проблематики внесли такі автори як Дж. Баллок, Ю. Джин, Е. Дюжиков, Л. Елбакідзе, Д. Рязанов, Ю. Латов, Ф. Пурпура, Ю. Сплетухов, Г. Хаддоу, Д. Коппола, А. Юхно та ін. Основну увагу згадані автори приділили аналізу соціально-економічних чинників виникнення цього явища, джерел його фінансування та аналізу ефективності заходів щодо забезпечення від транснаціонального тероризму на національному та міжнародному рівнях.

В цьому сенсі привертає увагу поява у низці країн державних програм щодо фінансування боротьби з тероризмом, зокрема, через підтримку розвитку спеціалізованих антитерористичних страхових ринків. Водночас, й сам страховий ринок реагує на зрушення у попиту на відповідні страхові продукти, що мають забезпечувати від збитків терористичних подій. Ці процеси, на нашу думку, потребують додаткового аналізу з огляду на необхідність пошуку джерел фінансування цього ризику, яким може бути й страхування.

Отже метою цієї статті є висвітлення міжнародних інституційних та ринкових механізмів страхового захисту від ризиків транснаціонального тероризму.

Викладення основного матеріалу. Більшість авторів вважають, що тероризм не має в якості безпосередніх засадничих чинників такі явища як бідність, безробіття або відсутність соціальних перспектив [2]. Фахівці емпірично дослідили зв'язок між національним рівнем соціально-економічного розвитку й ризику для країни стати жертвою транснаціонального тероризму. Отже високу позитивну кореляцію із частотою транснаціональних терористичних атак має розмір щорічного фінансового внеску країни в загальний оперативний бюджет ООН. Водночас розмір ВВП на душу населення, рівень політичної свободи й відкритість економіки нелінійно пов'язані із частотою зазначених подій [3].

У широкому соціальному контексті тероризм розглядається навіть як цивілізаційний конфлікт, за яким стоять різні світоглядні парадигми й які розводять людство по різні боки добра та зла [4].

В цілому у економічному аналізі причин виникнення тероризму можна виділити два основних підходи: геоекономічний і національно-орієнтований. Перший розглядає сучасний тероризм як породження світового господарства в цілому, другий, навпаки, основний наголос робить на соціально-економічних особливостях окремих країн, що сприяють розвитку в них тероризму [5].

Міжнародний тероризм почав розглядатись як спеціальний страховий ризик після відомих подій у Сполучених Штатах 11 вересня 2001 року. В той день не тільки загинули люди й були зруйновані будинки, а й закінчилась ера страхування від тероризму майна та особистих ризиків по умовчанню, коли страхувальники, укладаючи страховий контракт, автоматично отримували покриття збитків й від цих подій. Це означало, що відтоді світовий страховий ринок окремим застереженням виключає збитки від «тероризму або заходів щодо його запобігання» із покриттів, що раніше його забезпечували на засадах «all risks».

Отже, в чому полягають страхові особливості проблеми тероризму та їхній міжнародний вимір. Відповідь це питання слід, на нашу думку, шукати у розумінні самого поняття тероризму. З огляду на застосування різних критеріїв, існує безліч визначень тероризму, проте міжнародне узгоджене розуміння в цьому питанні немає. Це створює низку методологічних проблем для наукових досліджень та розробки антитерористичних

заходів національного та міжнародного рівні. А також й для визначення ознак терористичної події у страховому розумінні (для укладання контрактів та подальшого визнання її страховим випадком у разі настання) з метою врегулювання збитків.

Узагальнене визначення могло би звучати так: «Тероризм означає обмірковані, політично вмотивовані насильницькі дії, скоєні проти некомбатантів (цивільних, або військових осіб, що є неозброєними та/або поза виконанням завдань) приватними особами або таємними агентами зазвичай з метою впливу на громадськість».

Для цілей нашого дослідження нам цікаво спиратись на контекстуальні критерії класифікації, які вирізняють «галузеві» типи тероризму (кібертероризм, екотероризм тощо) так й просторові: тероризм «внутрішній» та «міжнародний». Ось як визначає міжнародний тероризм Федеральне бюро розслідувань США: «...незаконне використання сили або насильницькі дії проти осіб або майна, скоєні особою або групою осіб, що мають стосунки з іноземною державою або чия діяльність розповсюджується за національні кордони, з метою примусити уряд або цивільне населення діяти на виконання їхніх цілей». У розвиток цього підходу у межах поняття міжнародного тероризму деякі автори відокремлюють також й тероризм транснаціональний. Наприклад, американський дослідник Ф. Пурпура вважає, ризик транснаціонального тероризму може мати походження в одній країні, а реалізуватися транскордонне на території іншої, або транснаціональна терористична загроза мігрує в іншу країну-ціль разом із переселенцями. Скажімо, терористи, що скоїли атаку у 2001 році, прибули до сполучених Штатів з чотирьох близькосхідних країн [6, с. 426-438]. В умовах поглиблення та урізноманітнення форм глобалізації терористичні загрози набули сьогодні статусу глобальної проблеми.

Складність страхування ризику тероризму полягає в тому, що цей ризик докорінно відрізняється від традиційних ризиків, які страховики зазвичай називають стандартними. Справа в тому, що задля прийнятності для страхування ризик має мати певні характеристики.

По-перше, ризик має бути кількісно вимірюваним. Страховики мають мати можливість визначати можливу або ймовірну кількість (частоту) подій, що призведуть до позовів про відшкодування збитків з боку страхувальників та максимальний розмір (руйнівність) цих збитків. Співвідношення цих двох показників лежить в основі актуарного розрахунку, якій має результатом визначення страхової премії адекватної ризику. Страхувальників-носіїв ризику багато, проте відносно незначна частина тих, хто бере участь у фінансуванні ризику шляхом сплати премій до страхового фонду зазнає збитків та позиватиметься за відшкодуванням. Отже страхові події (збитки) мають бути випадковими з огляду на час події, її місце та ступінь руйнівності. Оскільки акт тероризму визначається як навмисна дія, ризик тероризму не має зазначених характеристик. Окрім цього, не є відомим найгірший сценарій «проходження» терористичної атаки. З очки страхової статистики кількість терористичних актів, що відбулися, є незначною й не є достатньо представницькою для оцінки ймовірності та руйнівності майбутніх збитків.

По-друге, збитки від терористичних атак як правило є територіально концентрованими, позаяк мають на меті отримання значного економічного та психологічного «ефекту». Це призводить до ситуації, відомої у страховій галузі як «несприятливий вибір», коли страхування купують переважно страхувальники із підвищеним ризиком й які з високим ступенем ймовірності позиватимуться до страховика за відшкодуванням.

По-третє, збитки від тероризму геть позбавлені ознак випадковості. Вони ретельно заплановані та часто густо координовані.

По-четверте, при страхуванні від тероризму постає проблема так званої кумуляції ризиків. Ця проблема стосується виключно страховика, адже йдеться про його фінансову

стійкість та спроможність сплачувати відшкодування, коли на незначній території може бути пошкоджено як майно страхувальника (наприклад, декілька офісних будівель, як це було з офісним комплексом Світового торговельного центру), так виникнути й застрахована відповідальність роботодавця, включно відповідальність за медичні витрати персоналу по наслідках терористичної атаки тощо).

Уяву про порядок цифр, що характеризують можливі збитки від тероризму й відтак потреби у фінансуванні цього ризику (тобто вимоги до платоспроможності страховиків) дають підсумкові дані про врегулювання збитків теракту 2001 року у Нью Йорку, що склали близько 32 млрд. дол. США, включно вартість зруйнованих будівель, відшкодування за різними видами застрахованої відповідальності та життя. Дві третини цих збитків було сплачено перестраховиками, зокрема міжнародними [7].

Руйнівність терористичних атак, зазначена вище складність кількісної оцінки ймовірності настання подій унеможлиблюють визначення адекватної ціни убезпечення, що робить страхування цих ризиків комерційно непривабливим для страховиків та відповідно віддзеркалюється на скороченні ємності страхового ринку¹.

Отже постає питання державного інституційного забезпечення підтримки страхового ринку у фінансуванні ризику тероризму.

Обмеженість страхової ємності для захисту від терористичних ризиків та їхнього негативного впливу на економіку спонукало США прийняти у 2002 році закон про страхування ризиків тероризму (Terrorism Risk Insurance Act (TRIA)). Закон запровадив спеціальний порядок страхування цих ризиків. Зокрема, закон зобов'язав всі страхові компанії країни надавати антитерористичне покриття та запровадив механізм державної участі у відшкодуванні збитків страховиків. Фактично, з метою надолужити страхову ємність, держава виступила солідарним перестраховиком для ліцензованих національних страховиків й має відшкодувати збитки страховиків по цих ризиках, що перевищують певний розмір збитку, що сплачує страховик. Програма державного перестраховування встановлює три обмеження:

по-перше, це пріоритет (власне утримання) у збитку національного страховика за окремим терористичним актом у розмірі 5 млн. доларів США (програма 2002 року), 50 млн. дол. (програма 2006 року) та 100 млн. доларів за діючою програмою 2007 року;

а по-друге, запроваджено агрегований ексцедент збитку по відношенню до сукупного збору премій по цьому виду страхування – виплата перестрахового відшкодування здійснюється за умов, що збитки страховика перебільшують певну частку її доходу, а саме: 1% – у 2002 році, 7% – у 2003, 10% – у 2004 та 20% – у 2007 році. Крім того, обмежено верхній ліміт зобов'язань держави і страховиків у розмірі 100 млрд. США;

по-третє, держава сплачує 85% збитку, що перевищує власне утримання страховика (до 2007 року це було 90%) [7].

Ринковим елементом цієї програми є те, що страховик на свій розсуд встановлює плату за страхування від тероризму як додатковий платіж за додаткове покриття по майновому полісу. Прийняття закону TRIA обмежило збитковість операцій страховиків і в такій спосіб дало розвиток ринку антитерористичному страхування. Дію програми було двічі пролонговано й вона діє як мінімум до 2014 року під назвою Terrorism Risk Insurance Program Reauthorization Act (TRIPRA) [8].

¹ Поняття ємності ринку у страхуванні розглядається як у площині загального обсягу платоспроможного попиту на страхові продукти (розмір страхового поля), так й у площині платоспроможності страховиків (номінальна ємність ринку). Номінальна ємність може скорочуватись залежно від селекції (суб'єктивної оцінки) ризику страховиком та відтак від його небажання приймати ризик на страхування. Отже, на нашу думку, страховий ринок це здебільше ринок продавця.

Уряди, як правило, не оприлюднюють бюджетні витрати на антитерористичну діяльність та фінансування цього ризику, логічно виходячи з недоцільності «озброювати» цією інформацією потенційних терористів. Єдине виключення – США, котрі періодично оприлюднюють спеціальний звіт робочої групи при президенті країни. У поточному 2013 році очкується вже третій звіт (два попередніх вийшли у 2006 та 2010 роках).

У звіті за 2010 рік зазначається, що програма TRIA має на меті зробити таке страхування доступним для страхувальників. Доступність страхування є синонімом ємності ринку. Дія програми призвела до значного приросту ємності національного страхового ринку саме для покриття чисто терористичних ризиків. Так, за термін дії програми до 2010 року включно ємність ринку зросла майже на 70% і складає сьогодні приблизно 3,8 млрд. США [9].

Як свідчать матеріали Другої міжнародної конференції з питань страхування ризиків тероризму, що відбулася наприкінці 2012 року під егідою ОЕСР, національні системи підтримки антитерористичної ємності страхових ринків отримали розвиток у низці країн, залежно від чутливості дій до терористичної загрози. (Див. Таблицю 1). В цьому сенсі звертає на себе увагу, що національні програми були започатковані або раніше, або після сумних подій 09/11. Цей хронологічний розділ є ознакою як різної чутливості країн до цих загроз, так й їхнього різного інституційного розуміння.

Інституціональні рішення, національні антитерористичні страхові програми:

- створені до 9/11: Іспанія, Ізраїль, ПАР, Бахрейн, Шрі-Ланка, Франція, Намібія, Велика Британія
- створені після 9/11: Швейцарія, Індонезія, Росія, Франція, Індія, Німеччина, Австрія, США, Австралія, Нідерланди, Бельгія, Данія [10].

Слід відзначити провідну координуючу роль Організації Економічного Співробітництва та Розвитку у справі міжнародної інституціалізації антитерористичної страхової діяльності. Зокрема, саме ОЕСР належить рекомендація уніфікувати тлумачення тероризму у страховому контексті з визначенням економічних критеріїв можливості його страхування. На нашу думку, це поки що єдине саме страхове визначення терористичної загрози [11].

Заслуговує на увагу досвід Росії щодо інституційного розвитку антитерористичного страхування. Тут держава визначила загальні інституційні принципи й законодавчі норми компенсації збитку потерпілим від тероризму, а в окремому сегменті бізнесу (електроенергетика) навіть необхідність страхування відповідальності перед третіми особами. Проте немає чіткого механізму компенсації витрат на відновлення пошкоджених об'єктів. Необхідно подальше інституційне визначення в основному в частині розмежування ступеня участі держави, залучення бюджетних коштів та введення механізмів обов'язкового страхування. Створено Російський антитерористичний страховий пул (РАТСП). Ємність пула становить сьогодні близько 1, 6 млрд. рублів (53 млн. дол.). Ємність відносно невелика. Наразі модель РАТСП базується на добровільному об'єднанні страховиків (перестраховиків) для цілей перестраховування ризику терористичних актів і диверсій. У даній конструкції немає ні солідарної відповідальності учасників пула, ні сформованих фондів на компенсацію виплат учасникам, які не в змозі виконувати своїх зобов'язань, ні підтримки держави. У пулі потенційний клієнт може розраховувати тільки на платоспроможність страховика, з яким укладений договір страхування ризиків тероризму. Отже клієнтові необхідно зважати на надійність та фінансову стійкість самого страховика - члена пула [12].

Інституціалізація антитерористичного страхування на світовому ринку, на нашу думку, відбувається у таких напрямках:

- створення за активною участю держави національних страхових ємностей, що робить доступним це страхування як для корпорацій так й для осіб;
- інституційна уніфікація на наднаціональному рівні (міжнародні організації), тлумачення поняття тероризму, що методологічно уможливило створення страхової статистичної бази задля проведення актуарних розрахунків для цілей тарифікації;
- інституційний розвиток антитерористичного страхування відбувається на нерівномірно на міжнародному та національному рівнях. На національному рівні він йде прискорено в країнах, які високо оцінюють рівень потенційної терористичної загрози.

Таблиця 1
Національні страхові антитерористичні пули

Країна	Членство у пулі є обов'язковим ТАК/НІ	Назва антитерористичного страхового пулу або перестрахового механізму
Австралія	Ні	Australian Reinsurance Pool Corporation
Австрія	Ні	The Austrian Terropool
Бахрейн	Ні	The Arab War Risks Insurance Syndicate
Бельгія	Ні	Terrorism Reinsurance & Insurance Pool
Данія	Ні	Danish Terrorism Insurance Scheme
Фінляндія	Ні	Finnish Terrorism Pool
Франція	Так	GAREAT
Німеччина	Ні	ExtremusVersicherungs - AG
Гонконг	Ні	The Motor Insurance Bureau (MIB)
Індія	Ні	The General Insurance Corporation of India
Індонезія	Ні	Indonesian Terrorism Insurance Pool
Ізраїль	Так	Terrorism(Intifada Risks
Намібія	Ні	Namibia Special Risks Insurance Association
Нідерланди	Ні	NHT
Північна Ірландія	Ні	Criminal Damage Compensation Scheme Northern Ireland
Росія	Ні	Russian Anti-terrorism Insurance Pool
Південна Африка	Ні	South African Special Risks Insurance Association
Іспанія	Так	CCS
Шрі-Ланка	Ні	SRCC/Terrorism Fund - Government
Швейцарія	Ні	Terrorism Reinsurance Facility
Тайвань	Ні	Taiwan Terrorism Insurance Pool
Велика Британія	Ні	Pool Reinsurance company Limited (Pool Re)
США	Ні	Terrorism Risks Insurance Reauthorization Act of 2007

Джерело: [12]

Список використаних джерел

1. Портал World Economic Forum. Global Risks 2013 [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-risks-2013>.

2. Рязанов Д. С. Бедность и безработица как факторы терроризма / Д. С.Рязанов // Политика. – 2011. – № 4.- с.28-39.
3. Elbakidze L., Jin Y. Victim Countries of Transnational Terrorism: An Empirical Characteristics Analysis// Risk Analysis, 2012 – Vol. 32. – Issue 12. – December. – p. 2152–2165.
4. Neumayer E., Plümpert T. International terrorism and the clash of civilizations// British journal of political science. – 2009. –№39. – p.711-734.
5. Латов Ю. В. Экономический анализ терроризма / Ю. В. Латов // Общественные науки и современность. – 2007. – № 5. – с. 28-45.
6. Purpura Philip P. Terrorism and Homeland Security in Security and Loss Prevention An Introduction (Sixth Edition). – Oxford: Elsevier. – 2013. – 592 p.
7. Terrorism risk: a reemergent threat impacts for property/casualty insurers. [Электронный ресурс] - Режим доступа:
http://insurancemarketreport.com/Portals/131/TerrorismThreat_042010.pdf
8. Портал Insurance Information Institute. Terrorism Risk and Insurance. – February 2013 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.iii-insurancematters.org/Insurance-and-Disasters/Terrorism-Risk-and-Insurance.html>
9. Market Conditions for Terrorism Risk Insurance 2010. Report of the President’s Working Group on Financial Market. Federal Register / Vol. 75, No. 116 /2010. – 35 p.
10. Портал OECD. Terrorism risk and insurance markets in 2012. Ел. ресурс] – Режим доступа: <http://www.oecd.org/finance/2ndinternationalmeetingonterrorismriskinsurance.htm>
11. Портал OECD. Recommendation of the Council on the Establishment of a Check-List of Criteria to define Terrorism for the Purpose of Compensation [Ел. ресурс] – Режим доступа:
<http://acts.oecd.org/Instruments/ShowInstrumentView.aspx?InstrumentID=101&Lang=en&Book=False>
12. Портал OECD. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.oecd.org/daf/fin/insurance/internationale-platformonterrorismriskinsurance.htm>
13. Алехин М. Страхование от терроризма: история и современность//Портал Страхование сегодня. – 21.06.12 [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.insur-info.ru/comments/808>.